

BALOGH ELEMÉR*

A középkori szentszékek büntető joghatósága

Nagy örömmel ragadtam tollat, hogy kedves kollégám, hajdanvolt büntetőjog-tanárom 70. születésnapjára készülõ ünnepi kötetbe szerény tanulmányal tisztelegjek. Kedves emlékül, olvasmány-élményül ajánlom egyik kutatási területem, a középkori egyházi bíráskodás történetének az ünnepelt szakterületéhez közel álló szegmensének kicsinyke szeletét feldolgozó munkámat. A magyar mellett az európai büntetőjog kiemelkedõ kutatóját köszöntõ kötetbe-valónak gondolom ezt a témát, hiszen a modern európai büntetőjog intézményrendszerének egy sor elemét éppen a középkori kanonisztika dolgozta ki. Az anyagi jogi intézmények mellett elég, ha itt csupán a nyomozó eljárás (*inquisitio*) kimunkálására utalok, amely évszázadok szívós munkája nyomán termékenyítette meg az indogermán népek vádrendszerû, meglehetősen kezdetleges performáját (*accusatio*). A nemzeti jogok évszázados, organikus fejlődése mellett az antikvitásból megörökölt jogi kultúra és intézményrendszer középkori továbbfejlesztése eredményeként kibontakozó jogi gondolkodás ötvözete vetette meg a modern (büntető)jog alapjait.

I. Az egyház és a büntetőjog kapcsolata

A kifejezetten egyházi jellegû bûnesetek megítélését az egyház mindig is magának követelte, ami bár természetesnek mondható, az effajta hatásköréhez való viszonya azonban nagyon ellentmondásos volt. Ismert, hogy az egyházi büntetõbíráskodás a középkorban igen széleskörû volt. Ide tartoztak kiváltképpen a keresztény hit megsértésével kapcsolatos deliktumok: *simonia*, szentségtörés, bigámia, vérfertőzés etc. Voltak szép számmal vegyes minõsítésû gonosztettek, mint az uzsora, istenkáromlás, párbaj, tüzvészokozás – az ilyen és hasonló esetekben a cselekmény jellege miatt világi fórumot is igénybe lehetett venni. Tudnivaló ui., hogy a középkorban csak hozzávetõlegesen és általában csupán szokásjogi alapon különült el a világi és az egyházi bíróságok, joghatósága. Ez is egy adalék a *nullum crimen sine lege* elve történetéhez, amennyiben modern értelemben vett, taxatív felsorolása nem létezett az egyes cselekményeknek, így annak a fórumrendszernek, se, hogy mely hatóság jogosult vagy kötelezett adandó alkalommal eljárni.

---

* egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem

Általánosságban kijelenthető, hogy a középkori egyház hatalma tetőpontján lényegében mindenféle emberi magatartás erkölcsi és büntetőjogi megítélésére igényt formált. A híres jogász-pápa, III. Inc e szerint az egyházi bíróságok minden olyan ügy megítélésére jogosultak, amelyek kapcsolatotosak azemberi bűnnel. Amikor Fülöp Ágost francia király összegkülönbözött János angol királlyal, s az egyház szerette volna az ügy elbírálását magához vonni, a francia uralkodó kevés sikerrel hivatkozott arra, hogy az ügy hűbéri természetű, és így az egyháznak nincs semmi keresnivalója. III. Ince ezt válaszolta: „*Non [...] intendimus iudicare de feudo [...] sed discernere de peccato.*” Ennek nyomán terjedt el az egyházban, hogy minden emberi magatartás, amelyben a bűn megnyilvánul, a szentszékek büntető joghatósága alá tartozik. Hasonló logika, kiterjesztő értelmezés alapján voltak egyházi bíróság elé mindenféle, esküvel megerősített ügyletet is. Ennél szélesebb jogigényt már elgondolni is nehéz, nem csoda hát, hogy az idők során az egyházi jogszolgáltatás éppen ezen a területen szorult leginkább vissza.

Az egyházi büntetőjog legtöbb vitára okot adó intézménye egy szankció, a kiközösítés (*excommunicatio*) volt, mert ennek volt a legszélesebb körű kihatása az érintettek társadalmi-jogi helyzetére. A kiközösített személy (a szinte természetesen tekinthető egyházi-vallási hátrányok mellett) a civil társadalomban is 'jogi halált' szenvedett, hiszen például áültalában elveszített aktív perképességét (*communicatio forensis*), azaz felperesként, tanúként és ügyvédként nem léphetett fel (őt viszont bátki perelhetette), és nem is végrendelkezhetett.¹ Az e szankcióval sújtott személy joghelyzete nagyjából megegyezett a becsületvesztésben marasztalt elítélt (*persona infamis*) állapotával. Tudnivaló, hogy az egyházi bíróságok a kiközösítést tisztán világi jellegű perekben, rendszerint valamely perbeli magatartás kikényszerítésére is széltében alkalmazták, mégpedig a per elején (az idézésre meg nem jelenővel szemben) és végén (a végrehajtást akadályozóval szemben) egyaránt: ez mai felfogásunk számára elfogadhatatlan ellentmondás. A középkori társadalom jogrendjében azonban semmi meglepő nem volt benne, hiszen csak annak jelét látták benne, hogy az evilági és a túlvilági erők egységes és hatékony valóságot alkotnak.²

Ritkábban alkalmazott, de annál félelmetesebb büntetés volt az *interdictum*. E szankció kapcsán leginkább az a szempont kapott (és főleg a kései középkorban) mind nagyobb hangsúlyt, hogy itt kifejezetten igazságtalanságról van szó, hiszen a büntetés személy szerint ártatlanok tömegét is érinti. A bázeli zsinaton (1431–1447) határozat született arról, hogy ez a súlyos büntetés csak akkor szabható ki, ha ténylegesen egy

¹ Lényeges itt említeni II. Frigyes császár rendelkezését (1220): „[...] *excommunicatos [...] vitabimus; et nisi prius absolvantur, non concedemus eis personam standi in iudicio, sic distinguentes, quod excommunicatio non eximat eos a respondendo impetendimus, sed sine advocatis; perimat autem in eis ius et potestatem ferendi sententias et testimonia et alios impetendi.*” Monumenta Germaniae Historica II 90 c. 6. Vö. SCHILLER, ERICH: *Bürgerschaft und Geistlichkeit in Goslar (1290–1365). Ein Beitrag zur Geschichte des Verhältnisses von Stadt und Kirche im späteren Mittelalter (Kirchenrechtliche Abhandlungen 77)*, Stuttgart, 1912. 195. p. EICHMANN, EDUARD: *Acht und Bann im Reichsrecht des Mittelalters*, Paderborn, 1909. 74. p.

² Vö. HASHAGEN, JUSTUS: *Zur Charakteristik derr geistlichen Gerichtsbarkeit, vornehmlich im späteren Mittelalter*. In: ZRG Kan. Abt. 6 (1916) 235.

egész közösség követ el az alapul szolgál bűnt – egyesek büntettei miatt azonban a jövőben mások nem sújthatók vele.

II. Büntetőperek délnémet tartományokban

Az ún. magas bíraskodás (*Hochgerichtsbarkeit*), tehát a vérhatalommal járó ítélkezés a frank korban a grófok feladata volt, akik bírói joghatóságukat a királytól kapták vagy vezették le. Ezt a grófi bíróságot (*Landgericht*) később a *Vogt*-ok ragadták magukhoz. Ez annak a természetes fejlődésnek volt az eredménye, amelynek révén létrejött az a munkamegosztás, miszerint az egyház alapvetően az erkölcsi, vallási értékek őrzése körében fejt ki bíraskodást, míg az elkerülhetetlenül fizikai erőszak alkalmazását igénylő büntetőperek döntően a világi hatóságok feladata.

A püspökök és a főesperesek a számukra előírt és változó buzgalommal gyakorolt *visitatio* alkalmával kifejtett *Sendgerichtsbarkeit* során mind szélesebb körben alkalmazták az egyházi büntetéseket.³ A régi akkuzatórius per helyére III. Ince pápa állította az inkvizitórius eljárást.⁴ Az egyházi bíró egyszerű szóbeszéd (*publica fama, vulgata fama*) alapján is eljárást indíthatott az érintettel szemben. Ezek a vizsgálatok főleg azt a célt szolgálták, hogy az eretnekeket kiszűriék a társadalomból, és megakadályozzák a tévtanok terjedését. Az eredetileg tehát a kánonjogi eljárásra alkalmazott pertípus hamarosan utat talált a világi jogszolgáltatáshoz is, méghozzá gátlástalanabb formában, a *tortura* intézményének alkalmazásával együtt.⁵

A továbbiakban néhány bajorföldi szentszék judikatúrájából emelek ki szemléletes példákat. Előrebocsátom, hogy Bécs és környéke 1100-ig a passauai püspökséghez, utána a salzburgi érsekséghez tartozott; önálló püspöki székhely 1469-től lett, érsekség rangjára pedig csak 1722-ben emelkedett. Passau és Salzburg is tehát egyháztörténeti szempontból a 15. század második feléig a bajor szentszéki *jurisdictio* területének számított.

³ Az ún. *Send* mint jogintézményhez lásd: PAARHAMMER, HANS: *Rechtsprechung und Verwaltung des Salzburger Offizialates. 1300–1569*. Dissertationen der Universität Salzburg 8., Wien, 1977. 97. p.

⁴ A salzburgi egyházmegyében a művelt kanonista, Otto von Lonsdorf érsek idején jelent meg bizonyíthatóan a nyomozóelvi eljárás, és 1300. körül már teljesen bevett formának számított, mint azt a Baumgartenberger-i formuláskönyv is mutatja: „*Inquisitio dicitur ab inquirendo, debent enim visitatores inquirere veritatem facti. Est autem inquisitio data a superiore auctoritas inquirendi de aliquo iudice vel prelato, per quem locus aliquis est infamatus, quoniam causa inquisitionis est infamia.*” *Fontes Rerum Austriacarum* II 25, 57. Vö. HAGENEDER, OTHMAR: *Die geistliche Gerichtsbarkeit in Ober- und Niederösterreich. Von den Anfängen bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts (Forschungen zur Geschichte Oberösterreichs 10)* Graz–Wien–Köln, 1967. 255. p.

⁵ A kínvallatást német nyelvterületen a Wiener Neustadt-i városjog említi először a 13. század második felében. Vö. SCHMIDT, EBERHARD: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*, 3. Aufl., Göttingen, 1983. 87. p.

1. Augsburg

Bár az augsburgi szentszék előtt (az Augsburger Gerichtsbuch feljegyzései szerint) kifejezetten büntetőjogi karakterű perek nem szerepeltek, legalábbis a szankciókból ítélve, mégis akadt olyan ügy, amely tartalmát tekintve kétségtelenül deliktuális jellegűnek mondható. A per tárgyát szentségtörésnek (*causa sacrilegii*) tituláló jegyzőkönyvi bejegyzés nagyon figyelemreméltó törvénykezési szokásról szolgáltat adatot.

Az Elwangen kolostora és annak apátja által indított per vádlottja, Heinrich Kotzspüchel templomrablást követett el, amennyiben betört a kolostor sekrestyéjébe és feltörve egy ládát elvitte a benne talált pénzt. A felperesi követelés a rendes egyházi szankciók mellett az okozott kár kilencszeresének megtérítésére szólt. A vádlott beismerte tettét, csak bizonyos kifogásokat emelt, amelyeket azonban a bíróság elvetett és megállapította bűnösségét, a büntetés kiszabását azonban későbbre halasztotta (hallgatólagosan, talán el is hagyta). Íme, az ügy rövid kivonata:

„*Nos iudices curie Augustensis presidentes iudicio in causa sacrilegii, quam coram nobis venerabiles ac religiosi domini abbas et conventus monasterii Elwacensis moverunt contra Hainricum dictum Kotzspüchel, quod ipse reus Dei timore et ecclesie reverentia postpositis, qua die ausu sacrilego clam et latenter monasterium in Elwangen predictum intravit et in sacristia eiusdem unam cistam aperuit et reseravit nequiter etfurtive centum et septem libras Hallensium recipiens et auferens ex eadem [...] que quidem pecunia ibidem deposita fuit et commissa per discretam dominam Serhusam dictam Ruessin et eandem pecuniam sic fraudulenter et viciose sublatam et subtractam domum secum detulit et portavit, licet postmodum restituerit eandem mulieri cuius fuerat prenotate [...] quare petunt nomine quo supra reum per vos compelli et et condemnari ut damnum taliter illatum novies componet emunitatemque violatam emendet secundum canonicas sanctiones nec non ipsum pro crimine commissi sacrilegii excommunicari, donec de omnibus premissis satisfaciat [...] ipse reus dictum sacrilegium coram nobis confitebatur in iure sed dixit, sibi dictum sacrilegium fore [= esse] remissum ab actoribus antedictis ipsis in eorum capitulo communiter congregatis, et se fore [= esse] per ipsos emendatum de eodem et super hoc quandam litteram sigillis abbatis et conventus predictorum signatam prout primafacie apparuit in modum productionis produxit, sed procurator actoris dictam remissionem et emendationem diffitebatur et asseruit, se non nascere sigilla eidem litere appensa [...] reus vero adprobendam ritatem dicte litere quasdam literas super contractibus inter actores et quasdam alias personas factis coram nobis produxit cum sigillis consimilibus signatis [...] ipsi vero actores iurati deposuerunt, se non fuisse nec esse conscios litere prelibate ac dicta sigilla fore [= esse] furtiva vel adulterina. Tandem a partibus in causa conclusum exstitit hinc inde [...] quia invenimus, reum dictum sacrilegium commississe ex confessione eius ut est dictum, de iurisperitorum consilio procuratore actorum predictorum in nostra presentia constituto et sententiam diffinitivam pro dominis suis ferri diligenter postulante, dicta exceptione non obstante eundem reum condemnamus ad penam condignam sacrilegii predicti quam nostro arbitrio in posterum reservamus, condemnantes reum eisdem actoribus in expensis litis, ipsorum taxatione et declaratione nobis in posterum reservata, per nostram diffinitivam sententiam [etc.]” (102, 2.)*

Az íménti eset érdekessége abban áll, hogy bár látszólag büntetőperről van szó, mégis inkább magánjogi tényállásként kezelte az ügyet a bíróság. Ez pedig a felperes követelésével függ össze, aki *kilencszeres* kártérítést követelt. Ez a tétel ismeretlen mind az augsburgi városjogban, mind a Szász- és a Svábtükörben (ezek a tolvajra mind halálbüntetést irányoznak elő), és a kánonjog rendelkezéseivel sem egyezik. Pontosán megfelel azonban az egykori pogány népjogoknak (*leges barbarorum*), ahol a *compositio* rendszerében megtaláljuk ezt az összeget. A jogföldrajzilag leginkább közelálló kútfőben, a bajorok jogkönyvében (*lex Baiuvariorum*) ezt olvassuk: „Ha egy szabad ember bármit is ellop, kilencszeres pénzzel váltsa meg, azaz egy helyett kilencet adjon.”⁶

Innen egyébként érthetővé válik az is, miért kezelte az ügyet a bíróság inkább magánjogi tartalmúként: az egykori *compositio* korabeli megfelelője, az *emenda* vagyoni eszközökkel orvosolta az elkövetett bűntényt, mellőzve a szorosan vett büntetőjog brutális eszköztárát. Tanulságos történelmi paradoxon ez: a keresztény egyházi bíróság a néhai pogányjogi megoldást alkalmazta *mutatis mutandis*, mert a tanult és humanus klerikus bírák alkalmasabb megoldást láttak benne, mint a hatályos pápai dekretálisokban vagy a világi törvényekben.

2. Eichstätt

Az utolsó eichstätt-i Vogt-család, a Hirschberger grófok kihalása (1305) után az ún. magas bíraskodás a bajor hercegre szállt át. Az eichstätt-i püspökök azonban mindent megtettek annak érdekében, hogy ezt a törvénykezési formát is mind szélesebb körben magukhoz vonják. A 14. század elején még csak három helysége terjedt ki ez a joghatóság: Beilngries, Eichstätt és Berching. A bajor hercegektől innen kezdve mind több és több falut hódítottak el, hiszen az önálló tartományuraság legszembeötlőbb jele volt a (magyar kifejezéssel) pallosjog (német megfelelője: *Fraisch*) birtoklása és gyakorlása.

A büntetőbíráskodás tehát a szuverén tartományuraság demonstrálását is szolgálta, melynek során egyházi tartományúrtól nem várt keménységet mutattak olykor a fejedelmek. A Bolognában és Paduában tanult eichstätt-i püspök, IV. Frigyes (Graf von Oettingen) a Franciaországból elűzött valdens eretnekek vezetőit elfogatta, és kegyetlen kínzások után tízet közülük máglyára küldött (1394). Ugyanő Kerrieden 22 polgárát lefejeztette (1408), mert sváb városokhoz csatlakoztak, s hasonló sorsra juttatott ugyanabban az évben 18 spalt-i polgárt is.

A püspöki büntető bíróság számára is irányadó volt a korabeli világi büntető eljárásjog. Wilhelm von Reichenau püspök alatt történt meg az inkvizitórius eljárás bevezetése; III. Frigyes császár arra intette az eichstätt-i püspököt (1474), hogy a jövőben ne a korábban szokásos eskütársak vallomása nyomán ítéljen (*Übersiebnung*), hanem a hangsúlyt az anyagi bizonyítékok megszerzésére helyezze, minek során a vádlott kínvallatása is megengedett. Ezzel az eichstätt-i bíróságon is meghonosodott a tortúra,

⁶ Az eredeti szöveg: „Si quis liber aliquid furaverit quaecunque re, niungeldo conponat, hoc est nove capita restituat.” NÓTÁRI TAMÁS: *A kora középkori bajor jogrendszer a lex Baiuvariorum tükrében*. Lectum Kiadó, Szeged, 2014. 356. p.

amely Bajorországban csak a napóleoni időkben szűnt meg (1807).⁷ Püspöki bírák ítélték meg mindazon eseteket, amelyeket a bűnnel egyáltalán összefüggésbe lehetett hozni – vagyis szinte mindent. Az általános gyakorlatnak megfelelően azonban a meghozott ítéleteket a világi bíróságoknak és hatóságoknak kellett végrehajtani: „Die Kirche dürestet nicht nach Blut.”

Az eichstätt-i püspöki szék büntető anyagi joga teljesen hasonló volt a világihoz, nem különböztek lényegesen a büntetések sem. Rendes büntetésnek (*poena ordinaria*) a halálbüntetés számított, amely a körülményektől függően lehetett egyszerű (akasztás, lefejezés) vagy minősített (élve eltemetés, tűzhalál, kerékbe törés etc.). Rendkívüli büntetések (*poena extraordinaria*) az egészen enyhék voltak, mint a megbélyegzés, pellengérré állítás, megvesszőzés, elűzés. A szabadságvesztés modern értelemben ismeretlen volt, esetleg a ’vizsgálati fogság’ vonható ide. A 15. század elejétől különösen sok boszorkányper zajlott Eichstätt-ben, ami újabb lendületet kapott VIII. Ince pápa *Summis desiderantes affectibus* c. bullája (1484) nyomán. Eichstätt-ben az első dokumentált boszorkányper 1411-ben folytatták le, az utolsót pedig „anno 1723, den 20. November, ist ein Hexenmälein von Buchdorf mit dem Schwert gericht worden, und der Leib verbrennt.”

Figyelemre méltó az emberölés nyomán folytatott eichstätt-i praxis. Az ősi bosszút fölvaltó egyezkedés és elégtételadás igen hosszú ideig fennmaradt, lényegében a *Carolina* bevezetéséig (1532). E gyakorlat szerint az emberölő bizonyos összeget tartozott fizetni a rokonságnak,⁸ akiktől a temetés alkalmával nyilvánosan bocsánatot is kellett kérnie; járulékos büntetésként olykor zarándoklatot is kellett vállalnia Rómába vagy Aachenbe, továbbá állnia kellett a temetés költségeit, az egyháznak kegyes adományt tenni (legalább meghatározott méretű viaszgyertyát adni), és szinte minden esetben a bűntett helyszínén egy kőkeresztet állítani.⁹

3. Salzburg

A salzburgi érseki szék büntető törvénykezésének feltűnő, az összes többi bajor egyházi bíróságtól elütő vonása, hogy jóformán mindenféle tényállással foglalkoztak. Ennek azonban nagyon egyszerű oka volt: a salzburgi érsek nemcsak *metropolita*, hanem tartományúr is volt, ezért nem zárkozhatott el mereven a büntető bírászkodás elől.

Az egyházi büntetőbíráskodás legsajátabb terepe volt a keresztény vallás védelmével kapcsolatos igazságszolgáltatás. Ide tartozott az egyház, mint szervezet, de természetesen a hit elvont értékei és a vele eltéphetetlen kapcsolatban álló erkölcs is élvezték a kánoni jog védelmét. A hit elleni büntettek mellett kiemelt figyelmet fordítottak az egyhá-

⁷ A bírósági kivallatást Németországban először Nagy Frigyes törölte el (1740), utoljára pedig Gotha-ban szűnt meg. Vö. SCHMIDT 1983, 281. p.

⁸ A fentebb hivatkozott bajor jogkönyvben foglalt rendelkezés szerint: „Ha valaki egy szabad embert megöl, adjon váltságot rokonainak [...] kétszer nyolcvan, azaz százhatvan solidust.” NÓTÁRI 2014, 347. p. 28. pont.

⁹ Ilyen kőkeresztek ma is láthatók, például Unterhöhberg-től keletre, egy kis erdőben; vö. RÖTTEL, KARL: *Das Hochstift Eichstätt*. Ingolstadt, 1987. 63–64. pp.

zi fegyelem megsértőire, valamint éberren vigyázták az egyház érdekeit az élet és a jogszolgáltatás minden területén.

A katolikus keresztény hit integritásának védelme a középkori egyház talán legfontosabb feladata volt, a tévtanok képviselőire rendszerint (máglya)halál várt. A halálos ítéletet persze nem az egyház, hanem a világi hatalom (*brachium saeculare*) hajtotta végre. Az 1340. évi salzburgi tartományi zsinaton bizonyos Rudolf presbitert helyeztek vád alá; megállapítást nyert, hogy a salzburgi dómban Krisztus vérének kilocsantotta, továbbá azt vallotta, hogy zsidó vagy pogány keresztiség nélkül is üdvözülhet, végül tagadta Krisztus valóságos jelenlétét az oltárszentségben. Mivel nézetei mellett makacsul kitartott, Heinrich érsek Ruthmar Seckau-i és Chunrad Chiemsee-i püspök jelenlétében megfosztotta egyházi mivoltától (*degradatio*), és átadta a világi hatalomnak, hogy máglyán végezzen vele: „[...] *cum nollet resipiscere, per Henricum, episcopum Salcburgensem [...] et aliis praelatis praesentibus degradatus, saeculari potestati traditur et crematur.*”

Halálbüntetéssel fenyegették a keresztény hitre tért, de a zsidó valláshoz visszaforduló konvertitákat is, bár az ítéletet nem mindig hajtották végre. Egy ilyen esetben (1421) a salzburgi szentszék csupán esküvel erősített ígéretet (*Uhrfehdebrief*) vett ki az elítéltektől. Az egyházi fegyelem elleni vétkek elkövetői tipikusan klerikusok lehetnek. E magatartások körébe tartoztak az egyházi rend állapotát sértő cselekmények, mint: az előírt egyházi viselet (haj- és ruhaviselet) rendjétől való eltérés; az egyházi méltóság megsértése (rosszhírű fogadók látogatása, vadászaton és szerencsejátékokon való részvétel), a *cölibatus* megsértése. A papok paráználkodását szigorúan büntették. A *concupinatus*-ban élőket hivatalvesztésre ítélték, ha még nem volt javadalmuk, ennek lehetséges megszerzésétől tiltották el (ha két hónapon belül nem hagynak fiatal nőt nem tarthatnak szolgálóként. Súlyos bűnnek számított a kánoni engedelmesség megsértése, gyakorlatilag a hierarchia feljebbvalóival szemben tanúsított engedetlenség. Egy nevezetes esetben a karintiai Maria Saal apátság prépostja és a káptalan került ilyen okból kiközösítésre (1489). A történet előzménye az volt, hogy Johann von Gran érsek salzburgi *administrator*-rá történt kinevezése után egy új adónemet (*Weiheststeuer*) vetett ki a tartományban, ami erős ellenállást váltott ki. A bajor befolyási övezetben élők eleve megtagadták a fizetését, és ugyanígy tett az előbbi apátság is. Johann Hesel *commissarius generalis* intőlevelet küldött a tartomány valamennyi plébániájának, de sem ennek, sem a kiközösítéssel való fenyegetésnek nem lett foganatja. A szóban forgó karintiai apátságnak 21 magyar (!) forint adót kellett volna fizetnie. A kiközösített káptalan további sorsáról hallgatnak a források.

Ide vonhatók azok az esetek is, ahol a klerikusok rendes teendőiket hanyagolták el, vagy éppen meg nem engedett cselekményeket végeztek. Egy papot például azért vádoltak be (1408), mert egy kivégzett ember holttestét az egyházba vitte, misét mondott érte és egyházi szertartás keretében eltemette; Friedrich Deys *officialis* kiközösítés terhével felszólította, hogy mihamarabb tegye jóvá tettét. Egyházi védelem alatt álló helyek, az *asylum* megsértése is büntetendő volt. Az 1281. évi salzburgi tartományi zsinat határozata szerint, aki vérontással járó erőszakosságot művel templomban vagy temetőben, pénzbüntetést fizessen.

Az egyház érdekeit sértő vagy veszélyeztető tettek közé sorolhatók az egyházi rend jogállását védelmező kiváltságok, elsősorban a *privilegium fori* megsértése. Az 1386.

évi salzburgi zsinat a klerikusoknak kiközösítés terhével megtiltotta, hogy világi bíróság előtt lépjenek föl: az ilyen perben az alperest és a felperest is kiközösítéssel fenyegették meg. Az 1448. évi zsinat végzése szerint az a laikus, aki klerikust világi bíróság elé idéztet, és az a világi bíró, aki ilyen perben ítéletet mer hozni, nem látogathatja a szentmiséket, amíg jóvá nem teszi bűnét. A szigorú büntetések ellenére az egész korszakon át sok ilyen ügygel foglalkozott a salzburgi szentszék.

A pápai dekretális jog az egyháziak által elkövetett mindenféle büntett megítélését a szentszékekre bízta. Ugyanakkor a *ratione peccati* okán világiakat is maguk elé idézhettek természetesen az egyházi bírák. Tény, hogy főleg a világi jellegű bűncselekmények körében bizonyos fokú alternatívitás létezett, egyfajta jogszolgáltatási bizonytalanság, ún. pozitív hatásköri összeütközés, ami a salzburgi joggyakorlatban is kimutatható.

Testi sértések, sőt gyilkosság is került a salzburgi *officialatus* elé. Megállapítható, hogy elsősorban a klerikusok általi vagy klerikusok közötti bántalmazások kerültek a metropolita szentszéke elé. Az alkalmazott büntetések között a vezeklés és a kiközösítés volt a leggyakoribb – utóbbi főleg világi elkövetőknél. A klerikusok elleni hatalmaskodás három típusesete különböztethető meg: (jogtalan) elfogásuk, megsebzésük és megölésük.¹⁰ A kiközösítő büntetés alóli feloldozáshoz kielégítő elégtételt kellett nyújtani, aminek rendszerinti része volt a vezeklés.

Nagyon szigorúan tekintett a középkori egyházi bíráskodás a pénzzel való bánásra. Akiről bebizonyosodott, hogy uszorás, mint *usurarius manifestus* egyházi büntetéssel nézett szembe. Az élénk pénzforgalmú Alpok-térségben gyakori volt ez a büntett, amiről az 1386. évi salzburgi zsinat is panaszkodott. Olyan határozat született itt, hogy ha az uszorás háromszori felszólításra egy hónapon belül nem ad alább a követeléséből, ki kell közösíteni. Az egyházi eljárók kötelessége volt az uszora-gyanús személyek figyelése és figyelmeztetése. Az 1490. évi zsinat szerint az uszorásnak bizonyultak mellékbüntetesként 10 font rendes pénzt tartoztak fizetni az egyháznak vagy a szegényeknek. Egy korábbi zsinat (1386) meghatározta az uszorás fogalmát, de az uszorakamat vagy a jogtalan haszon konkrét mértékéről nem szólt – annak megállapítása a bíró bölcs belátására volt bízva.

Az augsburgi szentszék előtt is számos uszoraper játszódtott le. Közös vonásuk, hogy a felperes (a megkárosított személy) csak az uszorás ügylet teljes lebonyolítása után perrelte be az őt kihasználót, visszakövetelve a jogtalanul kifizetett összeget (*usurariam pravitatem extortum*). Az uszorát megállapító, a vádlottat elmarasztaló ítéletek alapjául szolgáló kizsákmányolás mértékének zsinórmértéke ott sem volt rögzítve, de konkrét példák vannak: 30 font kölcsönre 70, 75 fontra 100 fontot fizetett ki a kárvallott.¹¹

¹⁰ Bár a közvetlen ráhatás nem bizonyítható, feltűnő a három esettípus és az egykorú magyar jogforrások, mint a *Decretum maius*, valamint a *Tripartitum* által rögzített ún. *quinque casus* megfelelő alakzatai közötti összefüggés. A magyar nemesek sérelmére elkövethető jogsértések a magyar rendi jogban csupán a birtokot érintő elkövetési magatartás két esetével bővebbek, egyébként szó szerint megegyezik a többi három tényállás-variáns. Ez is egy újabb adalék a korabeli magyar jogi kultúra kanonisztikai összefüggéseihez, amellet a szomszédos salzburgi egyháztartománnyal fennállott, éppen Mátyás király alatt igen intenzív kapcsolathoz.

¹¹ Lásd: Augsburger Gerichtsbuch 89; 130, 3.

Az írott szó hitelébe vetett bizalmat rendíthette meg alapjaiban az oklevél-hamisítás egy olyan korban, amikor a társadalom döntő hányada még írástudatlan volt. Az eredeti oklevelek meghamisítói vagy az eleve hamisat készítőik tartoztak ebbe az elkövetői körbe. Akár klerikus, akár laikus volt a tettes, kiközösítéssel kellett számolnia. Salzburgban a világi elkövetőt átadták a városi hatóságoknak, a klerikus a püspöki börtönbe került – így rendelkezett az egyik tartományi zsinat (1281). Salzburgban az oklevél-hamisítással vádolt személyek elleni peres eljárást majdnem mindig maga az érsek vezette.

A középkori egyház a társadalom és az emberek életének erkölcsi viszonyait is felügyelte. A jó erkölcsök elleni büntettek miatt indult eljárások rendszerint nem az *officialatus* előtt, hanem a főesperesi székeken folytak le. Ide tartoztak a szemérem elleni büntettek, mint a *stuprum*,¹² a házasságtörés, bigámia, *fornicatio*, vérfertőzés etc., ahol a vétkeket első fokozatban büntetésként kitiltották a templomból. A plébánosoknak nagybőjt első vasárnapján *monitio generalis* keretében évről-évre figyelmeztetniük kellett az érintett bűnösöket. Ha az ágyasságban (*concupinatus*) élő férfi szoros határidőn belül nem vette feleségül a nőt és nem is hagyta el, *ipso facto* kiközösítésbe esett.

---

¹² A tiltott közösülés (*stuprum*) kétféle formája szerepel Gratianusnál: *stuprum non violentum* és *stuprum violentum*; vö. C. 2 c 36q 1, C. I et 2x5, 16; C. 3–7 et 9c 32q 5.